

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 7/2020

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Богданова І. Є., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 4 від 26 жовтня 2020 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2020. — Вип. 7. — 211, [1] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

ЗМІСТ

ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 5

- Ірина Богданова, Олена Лептуга**
«МОВА ВОРОЖНЕЧІ» В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО МЕДІАПРОСТОРУ 6
- Костянтин Голобородько**
ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ТЕКСТУ: ЮРИДИЧНИЙ ТА МОВНИЙ АНАЛІЗ 11
- Світлана Єрмоленко**
УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ: ТЕКСТ ЯК ЛІНГВОХУДОЖНЄ САМОВИРАЖЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО ДУХА 17
- Олена Маленко**
ТЕКСТИ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУЦІЙНОГО ДИСКУРСУ: ЕКСПАНСІЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ
ЯК ВИКЛИК ПИТОМІЙ МОВИ 25
- Світлана Марцин**
ФУНКЦІОНУВАННЯ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ СКЛАДНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТЕКСТАХ
НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ 32
- Наталя Нестеренко**
КОМУНІКАТИВНЕ СУПЕРНИЦТВО В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ 40
- Лілія Петрова Озель**
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ІДЕНТИФІКАТОРИ ВОКАЛЬНО-ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ
ТА ХОРЕОГРАФІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА 50
- Олена Полозова**
АСИМЕТРИЧНІ СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ В ТЕКСТАХ СУЧАСНИХ ЗМІ 54
- Світлана Руденко**
ТЕКСТ НА ЕТИКЕТЦІ ХАРЧОВИХ ПРОДУКТІВ У ФОКУСІ НАЇВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ
ПЕРЕСІЧНОГО СПОЖИВАЧА 62
- Любов Умрихіна**
КВАЗІСПОНУКАЛЬНІ КОНСТРУКЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
МОДАЛЬНИХ СМИСЛІВ 76
- Ольга Черненко**
ЛІНГВОПОЕТИКА ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ ВІКТОРА БОЙКА: СТИЛІСТИЧНИЙ ВИМІР 86

ЕТНОКУЛЬТУРНІ КОДИ МОВИ ЛІНГВОКОМПАРАТИВІСТИКА 92

- Юлія Лебеденко**
ВЕРБАЛЬНІ ОБЕРЕГИ З КОМПОНЕНТОМ **ХАТА** В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ ТРАДИЦІЇ . . . 93

4. Закон України «Про вищу раду юстиції». За станом на 15 січня 1998 р. *Закони України*. Т. 15 / ВРУ Інститут законодавства. К.: 1999.
5. Закон України «Про Конституційний Суд України». За станом на 1 березня 2000 р. / ВРУ Офіц. вид. К.: Парлам. вид., 2000. 40 с.
6. Закон України «Про міліцію» За станом на 25 квітня 2002 р. / ВРУ Офіц. вид. К.: Парлам. вид., 2002. 27 с.
7. *Законодавство України про охорону здоров'я*. К.: Юрінком Інтер, 2000. 528 с.
8. *Збірник нормативних актів з конституційного права. Україна*. Вип. 1. Серія: «Конституційне законодавство». Харків: Факт, 1997. 296 с.
9. *Збірник нормативних актів з конституційного права. Україна*. Вип. 4. Серія: «Конституційне законодавство». Харків: Факт, 1999. 288 с.
10. *Кодекс законів про працю України: За станом на 20 березня 2003 р.* / Верх. РУ. Офіц. вид. К.: Парлам. вид-во, 2003. 107 с.
11. *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х томах. Т. 1.* К.: Наукова думка, 1996. 587 с.
12. *Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2-х томах. Т. 2.* К.: Наукова думка, 1996. 463 с.

УДК 811. 161.2'42

Наталія Нестеренко

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

КОМУНІКАТИВНЕ СУПЕРНИЦТВО В ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ВЕСІЛЬНИХ ПІСЕНЬ: ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена дослідженню параметрів комунікативної взаємодії, аналізу жіночих та чоловічих типів комунікативного суперництва в українських весільних ритуалах як соціальних переходах традиційної культури на матеріалі української весільної пісні.

Ключові слова: комунікативна взаємодія, параметри комунікативної взаємодії, комунікативне суперництво, власний статус обличчя, весільні ритуали, українська весільні пісня.

Natalia Nesterenko

COMMUNICATIVE RIVALRY IN THE TEXTS OF UKRAINIAN WEDDING SONGS: LINGUOPRAGMATIC ASPEKT

The article is devoted to the study of the parameters of communicative interaction, analysis of female and male types of communicative rivalry in Ukrainian wedding rituals as social transitions of traditional culture on the material of Ukrainian wedding song.

Key words: communicative interaction, parameters of communicative interaction, communicative rivalry, personal status of a person, wedding rituals, Ukrainian wedding song.

Вивчення параметрів комунікативної взаємодії є актуальним напрямом сучасних мовознавчих студій (праці Ф. Бацевича, З. Гетьман, Т. Космеди, Г. Почепцова, О. Селіванової та ін.). Комунікативна взаємодія розглядається науковцями як процесуальна величина комунікативної ситуації, «суб'єктно-об'єктна діяльність учасників спілкування, спрямована на інформаційний обмін і вплив на свідомість, поведінку» [Селіванова, с. 602]. Серед параметрів співучасті науковці виділяють: онтологічний, етнокультурний, когнітивний, семіотичний, прагматичний. Результативну взаємодію в процесі інтеракції забезпечує етнокультурний вектор як «взаємний обмін ідеями, емоціями, установками, мотивами в певному соціокультурному просторі з урахуванням міжособистісних відношень за наявності біокомунікативного та полікомунікативного контекстів» [Гетьман, с. 325].

Дослідники розглядають особистісну налаштованість і вмотивованість інтеракції, прагнення до комунікативної рівноваги, відповідного ситуації балансу статусів обличчя в межах прагматичного параметру, розрізняючи такі чинники взаємодії, як «комунікативний самоконтроль, комунікативна адаптивність, комунікативна сумісність» [Селіванова, с. 603].

В українській культурі обличчя комунікантів визначається соціальними переходами: обрядами ініціації молоді, весільними ритуалами, поховальними обрядодіями, а відтак певними рольовими обов'язками.

Мета статті — виявити особливості вербалізації жіночих і чоловічих типів комунікативної взаємодії (суперництва) в українських весільних ритуалах, репрезентованих у текстах українських весільних пісень на лексико-семантичному, морфологічному та синтаксичному рівнях.

Українське весілля як етнокультурний феномен є складовою народної культури, яке зберігає системно пов'язані між собою всі три ціннісні джерела — доетнічні (архетипні), етнічні й національні, яскраво розкриваючи «дух» нації. Під час весільної обрядовості відбувається своєрідний процес передачі етнокультурної інформації між поколіннями через канали усної інформації, за допомогою святково-ритуальної, символічної системи знаків, що забезпечує спадкоємність самотності етносу.

Дослідження родинної обрядовості українців, зокрема весільної, було актуальним від зародження фольклористики (праці О. Потебні, М. Сумцова, Ф. Вовка, П. Чубинського) до сучасних структурно-семантичних розвідок (студії В. Борисенко, М. Гримич, І. Ігнатенко, М. Маєрчик, І. Несен).

У традиційному українському соціумі кінця XIX — початку XX століття українська жінка, будучи номінально підпорядкована чоловікові, фактично відігравала першорядну роль у родині (відоме українське прислів'я про «шию» при «голові»). Зазвичай у традиційній культурі жіночу поведінку регулюють норми, які формують і наголошують її статусну підпорядкованість дорослим чоловікам тієї самої громади. Відома етнологиня М. Гримич зазначає: «Українська архаїчна культура ... заснована на ідеї першорядності жінки перед чоловіком. Ця ідея різко вирізняє українців з-поміж усіх слов'янських і неслов'янських народів» [Гримич, с. 172–173]. Особливо відчутне переважання жіночого начала, на її думку, у родинній сфері, включно з весільною обрядовістю [Гримич, с. 173]. Цю думку підтримує й М. Маєрчик у праці «Ритуал і тіло», оскільки вважає, що в ритуалі «очевидною є активність жінки, водночас і як суб'єкта, і як об'єкта ритуалу» [Маєрчик, с. 58].

На рівні гендерного розподілу фольклорних жанрів в українській традиції М. Маєрчик виділяє закономірність виконання обрядових пісень тільки жінками,

наголошуючи на тому, що ці весільні тексти залишаються незмінними не тільки у виконанні різних осіб, але й різних поколінь [Маерчик, с. 68]. В. Борисенко відзначає важливість музичного й пісенного супроводу у весільному обряді українців: «Музичний супровід виконувався переважно чоловіками. Пісенний супровід на весіллі був виключно жіночий» [Борисенко, с. 162].

З огляду на це варто проаналізувати співвідношення *чоловічого* та *жіночого* типів комунікативної взаємодії, уявши за основу традиційні ритуали українського народного весілля.

Головні ритуальні ролі в українському весіллі є гендерно парними, адже в ритуалі є завжди молода й молодий. На тлі цієї симетрії присутня детальніша розробка теми, весільні події довкола неї набувають більшої значущості, наприклад, обряд запрошення на весілля, коли молода кличе з друзками своїх родичів та близьких, а молодий — своїх. На Київщині на початку ХХ століття етнографи фіксували, що наречена ходила по селу з усіма друзками, а наречений — тільки зі старшим боярином. На Чернігівщині молоду могли супроводжувати до 100 дружок, тоді як молодий незмінно ходив зі старшим боярином. Рідко науковці описують випадки, коли наречені ходили запрошувати разом на весілля.

М. Маерчик описує, що жінка в ритуалі «виконує вельми гендерно забарвлену роботу, це забарвлення наявне водночас у площині й прагматики, і символіки» [Маерчик, с. 59]. Свідченням цього твердження є весільні обряди, коли молода самотужки дає лад ритуально «розгромленій» хаті, до якої гості занесли знадвору жорна, драбини, колоди. На думку дослідниці, те що саме молода має навести лад, реконструювати новий космос, свідчить про процеси зміни в родинній структурі, соціальному статусі учасників ритуалу [Маерчик, с. 59].

Зазвичай усі ритуальні пісні виконували в українській традиції винятково жінки, зокрема взаємні співочі перекори між друзками й боярами, які на Слобожанщині називаються «переспівки». Від партії молоді пісні виконують дівчата-друзки. Ця ритуальна роль має чоловічий аналог із партії молодого — дружбів (бояр). Логічним було б виставлення проти дружок — дружбів, але зазвичай переспівки відбуваються між дівчатами, які представляють сторону нареченої, й одруженими жінками (свашками), які виступають від нареченого.

У цьому ритуалі яскраво виражений тип комунікативної взаємодії — комунікативне суперництво, що характеризується прагненням учасників акту здобути інтелектуальну перевагу, підвищити власний статус обличчя.

Мотиви й мета учасників переспівок формують їхні комунікативні стратегії й тактики, зокрема маніпулятивні стратегії кокетування, загравання, антикомпліменту, які вербалізовані за допомогою численних тропів.

Для вираження категорії оцінки на лексичному рівні використана стилістично-маркована лексика, що інтенсифікує ефект оцінки та експресивності мовлення. Насміхання-«перегуки» дружок над боярами ілюструє жіноче кокетування, загравання, наприклад: *«Здвигнулися лави, / Як сіли роззяви. / Ще дужче здвигнуться, / Як пива нап'ються»* (Коваль, с. 90); *«Іли бояри, іли, цілого вола з'їли / На столі ні рісочки, / під столом ні кісточки»* (Коваль, с. 90).

У відповідь свашки або бояри співали: *«Старша дружка коса, / Наїлася проса, / напилася горілки — / Побила одвірки»*; *«Світилка здорова, / Стоїть як корова / Їй ніде сісти, / бо хоче нас поїсти»* (Коваль, с. 91). Гумор чоловічої партії, так званий «ворожий», демонструє агресивність виконавців.

У відповідь на жартівливі образи боярів друзки також використовують словесні формули, що засвідчують недолугість чоловіків, так звані антикомпліменти.

Боярів порівнюють із бараном, що відомий своєю упертістю: «*Старший боярин, як болван, / Витріщив очі, як баран. / Очі — в клочі, / Ніс — в ремінні, / Голова в пір'ї, / Ликом підперезався, / Та в бояря вбрався*» (Коваль, с. 90).

Часто у весільних «переспівах» знаходимо порівняння дружок з вороною. У словнику-довіднику В. Жайворонка «Знаки української етнокультури» знаходимо, що ворона також асоціюється з пліткаркою [Жайворонок, с. 116]. Тому використання цієї словесної формули свідчить про негативну комунікативну оцінку жінки: «*Дружка, як ворона, / Стоїть край порога, / Руки розставила, / Рота роззявила*» (Коваль, с. 89).

Серед антикомпліментів партії нареченого переважають як висміювання зовнішності весільних жіночих чинів: дружок, світилки, свашок, наприклад: «*Старша дружка, як кружка — / Друга, як пампушка, / А третя без носа — Наїлася проса*» (Коваль, с. 64), так і рис, що визначають соціальну значущість жінки як господині: «*Сидить світилка при стіні, / На ній сорочка не її; / Свашка неліпашка / Шишок не ліпила, / Дружкам не дарила, / Одну ізліпила з зеленого сіна / Та й ту сама з'їла*» (Коваль, с. 64).

У діалогах між жіночою й чоловічою партіями можемо спостерігати використання інвективної лексики — грубих, вульгарних слів і висловів як для характеристики осіб, так і їхніх дій або станів на зразок: *свиня, собака, ворона, баран, наліпашка, бісові душі, дурак, брешете, витріщив очі, роззявила рота, помії хлебтали, свиней пасти, розпустити соплі*. У комунікативному полі знижена лексика в умовах її адекватного сприйняття обома сторонами має властивість скорочувати дистанцію спілкування та виконувати експресивну функцію мовлення.

У жартівливих весільних піснях можемо спостерігати, що всі учасники акту комунікації як зі сторони молоді, так і молодого в процесі взаємодії намагаються зберегти власне обличчя та знизити обличчя представників іншої партії.

Зазначимо, що використання епітетів у текстах українських народних весільних пісень притаманно як чоловікам, так і жінкам. В аналізованому фактичному матеріалі знаходимо епітети, якими означаються в народних піснях час і простір весільного обрядового дійства. Численні епітети просторових мікрообразів, які характеризують мову жінок під час виконання весільних пісень, передають здебільшого позитивну оцінку, наприклад: *хороше гіллячко* (під час наряджання гільця на дівчеч-вечорі). Достаток і добробут уособлюють описи хати й подвір'я нареченої, куди вступають із піснями й танцями свашки нареченого: «*У нашого свата двері втворені, / Будемо їсти кури печені. / У нашого свата дрова колені. / У нашій свахи стіни білені. / У нашій свахи підлога вміта. / У нашого свата гарненькі бровки, / Дайте нам грошей хоч на підковки*» (Кожолянко, с. 45). Часові межі весільних ритуалів окреслені епітетами: *біла днина, хороша година, пізня година, добрий час*: «*Край же ти, дружо коровай. / Та в добрий час роздавай*» (Коваль, с. 94); «*Ой свате, свате, гляньте у віконце, / На ваші свашки вже сходить сонце. / Вже біла днина. / Дивіться, свату, яка година*» (Кожолянко, с. 45).

У весільних текстах знаходимо активне відображення символіки як вияву семіотичного параметру комунікативної взаємодії, яка базується на оцінних значеннях, сформованих вузьким або широким контекстом найуживаніших лексем фольклорного характеру на означення антропологічних типів чи психологічних станів, увиразнених використанням відповідних епітетів, що передають, зокрема переживання молоді під час весілля: «*Ой глянь, Манічко, на калач, / Карими очима та й не плач, / Бо прийде Василь, підведе, / До свого серденька пригорне*» (Коваль, с. 84). Також спостерігаємо це явище в таких формулах: «*Скрепилися карі очі / На всі ночі / Не дам тобі, дитя моє, / Я й допоміж*» (Коваль, с. 87).

Паралелізм як одна з форм осмислення, пізнання дійсності почав складатися за умов первісного анімістичного світогляду, коли людина вдавалася до персоніфікації — олюднювала дії, предмети, явищ. Характерною особливістю традиційних уявлень наших пращурів, було одухотворення явищ природи, віра в наявність духа, душі в кожній речі. Ознаки порівняння явищ, образів природи зі світом людини є реліктами анімістичного мислення, що включало персоніфікацію, магію, анімістичні відгомони [Жайворонок, с. 15].

На думку А. Іваницького, «невипадково в багатьох паралелізмах перший образ зооморфний або пантеїстичний, а другий — антропоморфний» [Іваницький, с. 5]. Розгорнені форми паралелізму виникли не як художній засіб, а як реальність, де постійні переходи зооморфізації в антропоморфізацію та навпаки були природними для магічного мислення [Іваницький, с. 5].

Весільні пісні не відображують, а моделюють свій художній світ засобами мови, музики. Так, постання розгорненого паралелізму у весільних піснях засвідчує появу зооморфних та антропоморфних картин, оскільки *верби, квіти, зозуля, павич, пава, голуб, голубка* включені в події родинного ритуалу або прямо, або метафорично: «*По той же бік ставу / Кличе павич паву: / «Іди-іди, моя павичко, / Дам тобі винне яблучко (Щербань, с. 30); «За хатою за світлицю, / Стоїть верба із росицею. / А хто ж тую вербицю зрубає, / А хто ж тую росу позбирає» (Щербань, с. 30). Комунікативна взаємодія між учасниками ритуальних весільних дійств відбувається через образи розгорнутих паралелізмів, у яких закодовано прадавні уявлення українців про світобудову.*

Часто вживаним образом у весільній пісні, з яким порівнюють й асоціюють молодих, є голуб. В. Жайворонок стверджує, що «у фольклорних уявленнях голубам приписується жарівне створення світу. У весільних піснях птах символізує молодого (голуб) і молоду (голубка), відповідно послухати гудіння голубів — означає засвататися й покинути свій рід; два голуби символізують любовно-шлюбні стосунки, творчу силу, кохання (тому фігурками голубів оздоблюють весільний коровай)» [Жайворонок, с. 142], наприклад: «*Ой чи ту, чи не ту наш голуб колує, / Ой чи ту, чи не ту молодий начує» (Кожоляно, с. 47). Також голуб є символом мудрості, тому в текстах весільних пісень знаходимо словесні формули-паралелізми, де староста ототожнюється з голубом: «Наш староста старенький, Як голуб сивенький / Виведи нас з хати / Надвір танцювати / Та боярів повидати» (Коваль, с. 86).*

Комунікативна взаємодія між учасниками ритуальних весільних дійств відбувається через образи розгорнутих паралелізмів, у яких закодовано прадавні уявлення українців про світобудову.

У словесних формулах весільних пісень знаходимо лексичні повтори (анафори, епіфори), у яких виявляється негативна оцінка представників нового роду, тобто протиставляється рідний батько зі свекром: «*Назову я свекра батьком, миленьким отцем, / А він мені рідним отцем та й не буде. / А він мені рідним отцем та й не буде, / На вулицю та й гулять не пусте» (Дубравін, с. 229).*

За допомогою лексичних повторів у текстах весільних пісень підкреслюється неминучість уходу молодої з батьківського дому: «*Суботенька, неділенька, як один день, / Сумувала та Марійка увесь тиждень. / Сумувала та Марійка увесь тиждень. / А як мені сумувати перестати, / Ой як мені та батенька забувати? / Ой як мені та батенька забувати, Ой як мені до свекорка привикати? / Ой як мені до свекорка привикати, / Ой батенька не забуду, не забуду. / Ой рідного не забуду, не забуду. / До свекорка, до свекорка не привикну» (Дубравін, с. 229–230).*

Аналіз мовлення чоловіків і жінок на різних рівнях мови (фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному) дає підстави дослідникам говорити

про відмінності в жіночому й чоловічому мовленні. Однак, ними ж визнається неуніверсальність цих відмінностей. Інакше кажучи, науковці визнають, що помітні особливості не є усталеними законами, а лише тенденціями вживання. Уважають, що пестлива лексика, повтори, вигуки, висловлювання окличної, питальної риторично-питальної форми, натяки, характеризують більше жіноче мовлення [Гендерна лінгвістика, с. 202].

Домінантною групою у сфері емоційно-експресивного слововживання весільних пісень є зменшено-пестливі слова, тобто демінутивні утворення — похідні іменники та прикметники, що виражають значення об'єктивної зменшеності істот, предметів, явищ та передають значення суб'єктивної оцінки, наприклад: *подруженька, дівуваннячко, серденько, матенька, батенько, братічок, куховарочка, виднесенько, дрібнесенько, близенько, молоденька, зелененька, рідненька, біленька* (Дубравін, Коваль, Кожелянко, Щербань).

Результати аналізу фактичного матеріалу засвідчують, що найбільш уживаними частиномовними засобами реалізації категорії оцінки в українських весільних піснях є іменники, прикметники, прислівники, рідше вигуки, займенники та числівники.

На морфологічному рівні можемо спостерігати такі відмінності в мовленні чоловіків та жінок: жінки використовують більшу кількість зменшувально-пестливих суфіксів (*-ечк-, -ічк-, — оньк-, -еньк-, — есеньк-*) порівняно з чоловіками: *«Ой до вінця, Марусечко, до вінця, / Та подай Марусеньці гребінець»* (Коваль, с. 59); *«Всю дружиноньку, / Бери сватеньку-багачку, / Бери свашечку-співачку»* (Коваль, с. 59). Очевидно це явище відображає потребу жінок в розширенні набору засобів для передання різних відтінків пестливості, зменшуваності, збільшення ступеню прояву емоційно-оцінної ознаки, підкреслення характерних особливостей означуваного, а також висловлювання ставлення до нього.

Демінутивні утворення у весільних піснях виступають як засіб створення яскравої комунікативної моделі усного народного мовлення, визначеної спільністю пізнавальних можливостей, української картини світу комунікантів.

Найчастішими є випадки вживання прикметників (у більшості мовленнєвих актів — це якісні прикметники), що, на нашу думку, є актуальним, оскільки вони надають певні характеристики та властивості особам. Проаналізувавши фактичний матеріал, ми можемо зробити висновок, що жінкам більш притаманне вживання якісних прикметників під час оспівування весільних обрядодій. Так, одягаючи молоду під час викупу, молоді дівчата використовують такі прикметники: *серебряні осі, золоті спиці, огняна колісниця, гора крем'янистая, свекруха норовистая, коня вороного, зятю хороший* (Коваль).

Важливу роль у мові текстів весільних пісень відіграє спонукальне значення, яке виражається за допомогою специфічних морфолого-синтаксичних та лексико-семантичних засобів. Це значення також може впливати із загального змісту висловлення, витлумачуватися на його основі. Відповідно до цього дослідники поділяють усі непрямі висловлювання на дві групи: експліцитні й імпліцитні.

До засобів експліцитного вираження спонукального значення в структурі непрямих висловлень передусім належить специфічне модально-часове оформлення мовлення, яке створюється за допомогою вживання певних дієслівних форм. Оскільки спонукування становить різновид ірреально-модального значення, йому відповідають форми умовного способу дієслова та інфінітива, яким властиве ірреальне об'єктивно-модальне значення, а також форми майбутнього та минулого часів індикатива.

Можливість транспозиції у сферу спонукальності дієслівних форм пояснюється особливостями їхньої граматичної семантики [Мясоедова, с. 6]. Так, на думку С. Мясоедової, висловлення із формами умовного способу можуть набувати спонукального значення через властиву їм оптативність: мовець висловлює своє бажання, сподіваючись, що співрозмовник перетворить мрію на реальність, тобто буде виконавцем названої мовцем дії [Мясоедова, с. 7]. Наявність спонукальності дієслівних форм ми можемо спостерігати переважно в мові жінок. Зокрема, знаходимо цей вияв у словесних формулах, у яких оспівується доля дівчини-сироти: «*Прибуди, прибуди, мій батеньку, / Теперя к міні, / Та дай мені порадонок / Бідній сироті*» (Коваль, с. 65). Тобто, коли молода була сиротою, їй співали спеціальних весільних пісень, у яких ми можемо помітити можливість транспозиції у сферу спонукальності неімперативних дієслівних форм: «*Пливи, пливи, селезеньку, / По тихій воді прибуди, мій батеньку, / Теперя к мені*» (Коваль, с. 65).

Вербальний засіб вираження окремих спонукальних дій представлені перформативами — словами-діями: *просити, радити, благувати, наказувати, вимагати*. Як засіб експлікації перформатив наближений до імперативної дієслівної форми, однак протиставлений їй — як лексичне граматичному. Завдяки своєму значенню висловлення з перформативом не тільки виражають спонукання як таке, а й експлікують його характер: прохання, вимогу, наказ. Це й визначає їхнє функціонування як висловлень-дій. Наприклад, під час дівчачого вечора молода звертається до матері з проханням: «*Ненько моя та й голубонько, / Помий мені та й головоньку, / Помий мені та й головоньку / У послідню та суботоньку. / Та розплети мені русу косу, / Бо я тебе раненько бросю*» (Коваль, с. 82–83).

Сприйняття висловлення як спонукального, зокрема в текстах весільних пісень, забезпечує також його оформлення як питально-заперечного. Взаємодія питальної форми й заперечного компонента, експлікованого часткою *не*, надає висловленню спонукальної сили. Це можна простежити на прикладі словесної формули, у якій позначається важливість випікання короваю на весілля: «*Діжа, діжа діжилася, / Чого ти не сказалася? / Що ти діждалася цього вечора, / Що шишки ліпити / І дружок дарити?*» (Коваль, с. 80).

Отже, аналізуючи вербальне вираження мови чоловіків та жінок на морфологічному рівні на матеріалі текстів весільних пісень, ми визначили, що вираження категорії оцінки, спонукання мають великий вплив на задоволення потреб носіїв мови в нестандартних способах мовленнєвої поведінки, що найбільш відповідають різноманітним комунікативним завданням. Виражаючи спонукання та оцінку в непрямий спосіб, мовець може посилити експресивність висловлення, що сприяє створенню переконливої мотивації для слухача у виконанні дії, а отже, і збільшенню ілюктивної сили висловлення. Іронія, сарказм, тонкі натяки, емоційні сплески, органічні для непрямих спонукальних висловлень, визначають їхню роль як конструкцій, що не тільки забезпечують процес мовної комунікації, а й надають йому естетичної цінності.

Аналізуючи репрезентативність мовних засобів, властивих чоловікам та жінкам на синтаксичному рівні, опрацювавши тексти весільних пісень, зауважимо, що найбільш адекватною формою втілення значення преференційності в українській мові є складне речення.

У дослідженні «Значення преференційності та способи його вираження в українській мові» П. Ткач зазначає, що «особливості преференційної семантики, зокрема спорідненість із семантикою оптатива, зумовлюють уживання висловлень зі значенням преференційності з метою спонукати слухача задовольнити потреби

і бажання мовця, тобто як директивів» [Ткач, с. 3]. Аналізуючи весільні пісні, ми можемо споглядати, що на відміну від репрезентативів, преференційні вислови-директиви передбачають вплив мовця на слухача з метою досягти виконання необхідної або невиконання зайвої, шкідливої, з погляду мовця, дії в діалогічному мовленні. Відповідно до характеру комунікативного наміру преференційні висловлення можна об'єднати в такі групи: 1) репрезентативи; 2) директиви; 3) експресиви.

Опрацювавши тексти українських народних весільних пісень, ми можемо виявити функціональність директивів. Під час замісу тіста для короваїв молодші «коровайниці» зверталися до старшої з пропозицією: *«Старша коровайничко, / Глянь у віконечко, / Чи високо сонечко на небі, / Як ще рано — погуляймо, / А як пізно — розділимось різно ...»* (Дубравін, с. 221).

Напередодні весілля, коли відбувався обряд плетіння віночків, наречена зверталася до своїх подруг із пропозицією, використовуючи словесну формулу: *«Вийте, дівоньки, собі й мені, / Собі з руті й м'яти, / Мені звийте з барвіночку»* (Дубравін, с. 211).

Зауважимо, що під час дівич-вечора, коли молоду саджали на стілець, накритий кожухом, наречена звертається до матері з проханням помити їй «голівоньку» та заплести «русу косу», використовуючи при цьому директиви у формі прохання: *«Не бий, синоньку, галки, / Бо тій галоньці, як моїй доньці / У чужій сторононці»* (Дубравін, с. 239).

Коли молода «торочила» рушники разом із друзками, то для кожної з друзок знаходилася робота: наречена давала їм голки і нитки, по декілька рушників і шматочки тканини («тороки») і просила їх пришити ці шматочки до кінців рушника, то друзки приспівували, застосовуючи такі словесні формули: *«Благослови, Боже, і отець і мати / Своєму дитяти рушники торочити»* (Дубравін, с. 214).

Зранку, у день весілля, друзки готували подругу йти під вінець: прикрашали та наспівували їй, милуючись нею. Молода у відповідь вимагала від них: *«Ясно в світлиці, ясно! / Уберіть мене красно ...»* (Дубравін, с. 223).

Водночас зазначимо, що словесні формули, у яких використовуються формули прохання, властиве більше для мовлення жінок, але трапляються поодинокі випадки прояви чоловічого прохання. Це можна спостерігати під час покривання голови молодою, коли до неї звертається молодий: *«Не журися, Марієчко, / Ой є в мене дві світлиці / Та для тебе молодичі»* (Коваль, с. 86).

Переважає більшість весільних пісень звернена до матері. Ця закономірність бере свій початок від матриархату, оскільки всіма ритуалами на весіллі керує мати. Вона впроваджує дітей запрошувати на весілля, на порозі зустрічає їх, приймає всі почесті від нареченого та його роду. Тобто, ми можемо спостерігати в піснях-зверненнях до матері директиви, які функціонують як порада: *«Вигрібай, мати, жар, жар, / Коли тобі дочки жаль, жаль. / Кидай у піч дрова, Зоставайся здорова»* (Коваль, с. 83); *«Кидай у піч тріски, / Жди собі невістки»* (Коваль, с. 84).

У весільній драмі почесна роль відводилася брату молодої. Це він ставав на шляху, не пускаючи молодого до молодої. Друзки пісню підказували йому, як діяти, застосовуючи словесні формули: *«Братіку, не лякайся / Братіку, постарайся, / Не продавай сестри / За півчервоного, / За півчервоного, / А проси золотого»* (Коваль, с. 85).

В українському народному весільному обряді спостерігаємо традиційний звичай пришивання молодому квітки до шапки. Під час цього ритуалу сестра молодої приспівувала, використовуючи словесні формули, у яких також спостерігаємо

прохання: *«Ой дай, мамо, голку, / Ще й ниточку шовку / Пришити віночок / Молодому до шапочки»* (Коваль, с. 83).

На синтаксичному рівні мові чоловіків часто приписують синтаксичну експресивність за рахунок використання різноманітних синтаксичних повторів з розширенням, підсиленням й уточненням, розчленовування синтаксичної структури. Під час аналізу синтаксичної структури жіночих і чоловічих текстів пісень було виявлено, що чоловіки частіше використовують підрядний, а не сурядний зв'язок: *«Бігла сучка яром, / Обмотана валом, / Дружки думали, що мати, / Та й побігли її ссати»* (Коваль, с. 68).

Комунікативною метою преференційних висловлень-експресивів є вираження ставлення мовця до певного стану речей. Такі висловлення переважно виражають негативну реакцію мовця на дії, поведінку, а також відображають усвідомлення того, що бажана ситуація є нездійсненою. До експресивів дослідники відносять: 1) докір; 2) жалкування; 3) жаління; 4) осуд.

Важливу роль у весільній драмі мала світилка. За визначенням етнографів, світилка «приходить немов заложниця чи обмірниця на чолі поїзду молодого, гарантуючи, що рід, віддаючи свою дівчину, може собі дістати дівчину з того ж роду навзаєм» [Борисенко, с. 163]. Жартуючи, дружки звертаються до світилки. На синтаксичному рівні спостерігається вияв експресивів, а саме докору: *«Світилка-шпилька при стіні, / На ній сорочка не її. / Прийшов сусіда, штовхає, / Скидай сорочку, смеркає»* (Коваль, с. 85).

За традицією, світилка відповідає друзькам, співаючи соло. Цим підкреслюється почесна роль світилки у весільній драмі. У відповіді світилки також знаходимо експресиви у формі докору: *«Брешете, дружечки, як свині, / В мене сорочок дві скрині, / Мені матуся нашила, / Щоб я їх носила»* (Коваль, с. 85).

Наведені приклади свідчать про те, що між чоловічим і жіночим мовленням існують певні розбіжності, що дозволяють говорити про цілу систему факторів, що впливають на ці розбіжності чи зумовлюють їх.

Отже, дослідивши тексти українських весільних пісень, ми можемо зробити висновок, що в чоловічому та жіночому мовленні презентоване комунікативне суперництво — тип комунікативної взаємодії, що характеризується прагненням учасників акту спілкування підвищити власний статус обличчя та понизити статус обличчя інших комунікантів. Мотиви й мета партій молодого й молодої у весільних переспівах формують їхні комунікативні стратегії й тактики, зокрема маніпулятивні стратегії кокетування, загравання, антикомпліменту, які вербалізовані за допомогою численних тропів.

У весільних текстах знаходимо активне відображення символіки як вияву семіотичного параметру комунікативної взаємодії, яка базується на оцінних значеннях, сформованих вузьким або широким контекстом найуживаніших лексем фольклорного характеру на означення антропологічних типів чи психологічних станів, увиразнених використанням відповідних постійних епітетів.

Комунікативна взаємодія між учасниками ритуальних весільних дійств відбувається через образи розгорнутих паралелізмів, у яких закодовано прадавні уявлення українців про світобудову.

Демінутивні утворення у весільних піснях (*подруженька, дівуваннячко, серденько, матенька, батенько, братічок, куховарочка, виднесенько, дрібнесенько, близенько, молоденька, зелененька, рідненька, біленька*) виступають як засіб створення яскравої комунікативної моделі усного народного мовлення, визначеної спільністю пізнавальних можливостей, української картини світу комунікантів.

Важливу роль у мові текстів весільних пісень відіграє спонукальне значення, яке виражається за допомогою специфічних морфолого-синтаксичних та лексико-семантичних засобів.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Борисенко В.* Жіночі весільні чини в традиційній обрядовості українців. Народна культура український цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. [наук. ред М. Гримич]. Київ: Дуліби, 2012. Т. 3: Зрілість. Жіноцтво. Жіноча субкультура. 2012. С. 161–175.
2. *Гендерна лінгвістика в Україні: історія, теоретичні засади, дискурсивна практика:* [колект. моногр.]. Т. Космеда, Н. Карпенко, Т. Осіпова, та ін.; [за наук. ред. проф. Т. Космеди]. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди; Дрогобич: Коло, 2014. 472 с.
3. *Гетьман З.* Поняття «інтерації» в текстолінгвістиці. Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КДЛУ. ЛІНГВАПАКС. VIII. Київ: Вид-во КНЛУ, 2000. Вип. 3 А. С. 235–237.
4. *Гримич М.* Два виміри національного образу Українці: історико-етнографічна монографія. У 2 кн: Опішне, Київ: 1999, Кн. 2. С. 172–173.
5. *Дубравін В.* Обрядові пісні Слобожанщини (Сумський регіон). Фольклорні записи та упорядкування В. Дубравіна. Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. 446 с.
6. *Жайворонок В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
7. *Іваницький А.* Поетичний паралелізм з погляду еволюції мислення. Народна творчість та етнографія. 2008. № 3. С. 4–8.
8. *Коваль О., Коваль Т.* Нововодолазькі голосники. Фольклорні, етнографічні, краєзнавчі розвідки зразкового художнього фольклорно-етнографічного колективу «Вербиченька». Харків: ПП Якубенко, 2007. С. 57–98.
9. *Коваль О., Коваль Т.* Нововодолазькі голосники-2. Фольклорні, етнографічні, краєзнавчі розвідки народного художнього фольклорно-етнографічного колективу «Вербиченька». Харків: СПДФО Бровін О. В., 2011. С. 170–203.
10. *Кожлянюк Г.* Традиції громадянського шлюбу на Буковині. Берегиня. 2011. Число 11 (68). С. 43–58.
11. *Маєрчик М.* Ритуал і тіло: структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу. Київ: Критика, 2011. 325 с.
12. *Мясоедова С.* Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: 10.02.01 — українська мова. Харків, 2001. — 20 с.
13. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика напрями та проблеми: Підручник. Полтава: Довкілля. 2008. 712 с.
14. *Ткач П.* Значення преференційності та способи його вираження в українській мові: атореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01. — українська мова. Харків, 2004. 20 с.
15. *Щербань О., Щербань А.* Весільний етап опішнянського весілля ХХ — початку ХХ століть. Берегиня. 2011. Число 11 (68). С. 25–42.